

Zilveren mannengordel

Berent Albers Nunninckhof (werkz. in Groningen vanaf ca. 1617 – ca. 1630 Groningen)

1624/25; 1625/26. Zilver, L 95,5 cm (gordel, zonder oog);

L 5,1 cm (sluitstukken, zonder oog), B 1,7 cm

Herkomst: Verzameling Hofman-Westerhof (2012)

Zilveren kraankan

Thomas Muntinck II
(Groningen 1672 – 1730 Groningen)

Groninger Museum
Groningen

1711/12. Zilver, H 34, B 19, D 15,5 cm (voet)

Herkomst: Verzameling Hofman-Westerhof (2012)

Groninger zilver vormt al lang een van de kerncollecties van het Groninger Museum. Lag aanvankelijk de nadruk op zilver van gilden, kerken en waterschappen, vanaf de jaren zestig en vooral zeventig kwam er door de inspanningen van conservator Jan Hendrik Leopold ook steeds meer privaat zilver in de collectie, zilver dat bedoeld was om in de particuliere sfeer gebruikt te worden. De 17de-eeuwse mannengordel en 18de-eeuwse kraankan die het museum vorig jaar te samen met 23 andere voorwerpen uit een privéverzameling kon verwerven, betekenen een belangrijke aanvulling op dit deel van de collectie.

Het werk van Groninger zilversmeden stond in de 17de en 18de eeuw op een hoog peil. Zo werden de ornamentprenten van Adriaen Muntinck (werkzaam 1597-1617) in heel Nederland gebruikt. De uitgebreide zilversmedenfamilie Muntinck, ook wel geschreven Munting(h), was tussen de 16de en de 18de eeuw actief in Groningen, maar ook in Emden.

Conservator Jan Hendrik Leopold, werkzaam in het museum van 1969 tot 1988, heeft uitvoerige studie van Groninger zilver gemaakt en klopte voor enkele gewenste aankopen niet tevergeefs aan bij de Vereniging Rembrandt.¹ In dezelfde tijd was ook de Groninger zenuwarts Willem A. Hofman (1915-2002) een actief verzamelaar en vorser van zilver uit zijn stad.² Decennialang waren hij en Leopold dé kenners op dit gebied. In 1991 brachten Hofman en zijn vrouw hun collectie voor twintig jaar onder in het Nederlands Zilversmuseum in Schoonhoven.³ Daarna stond deze ter vrije beschikking van de erfgenamen, die het Groninger Museum in staat stelden om een ruime selectie uit de verzameling aan te kopen.⁴

De keuze betrof stukken die het Groninger Museum reeds meermalen geleend had bij presentaties van plaatselijk zilver. Uiteraard is met een dergelijke verwerving veel geld gemoeid. In navolging van de Vereniging Rembrandt is dan ook steun ontvangen van de BankGiroloterij, het J.B. Scholtenfonds, de Stichting Lambers-Bulder, Stichting Het Rode- of Burgerweeshuis en een particulier. De Vereniging Rembrandt droeg bij aan de aankoop van een zeldzame maliëngordel en een bijzondere kraankan.

MALIËNGORDEL VOOR EEN MAN

In 1993 kocht Hofman op een kunstveiling in Amsterdam een maliëngordel met Groninger keuren uit de jaren 1624/25 en 1625/25 en het meestersteken BA van Berent Albers (Nunninckhof), een zilversmid die van ongeveer 1617 tot en met ca. 1631 werkte en via zijn tweede vrouw, een dochter van zilversmid Frans Muntinck, verwant was met de Muntincks.⁵ Van zijn atelier zijn enkele lepels gedocumenteerd en een avondmaalsbeker voor Slochteren.⁶

De maliëngordel – ook wel pantsergordel genoemd – is opgebouwd uit achtvormige schakels. Er is een kort en een lang deel, elk met een sluitstuk aan het uiteinde, beide voorzien van Albers' meestersteken. Het lange stuk van de gordel werd in 1624/25 voorzien van het Groninger keur en het korte stuk in 1625/26. Dit keur werd aangebracht door de 'ouderman' van het gilde van goud- en zilversmeden. Omdat deze van juni tot juni van het daaropvolgende jaar in functie was, wordt een Groninger keur met twee jaartallen aangegeven. Het ene paar sluitstukken is verbonden met een ring en het andere paar door

Maliëngordel voor een vrouw
toegeschreven aan Thomas Muntinck I
ca. 1650. Zilver, L 78 cm
GRONINGER MUSEUM GRONINGEN

haken en ogen die vastzitten aan een gegoten ring. Aan die ring kon desgewenst een mes worden gehangen. De sluitstukken werden voorzien van een afbeelding van liggende putti. De gegoten ring is in de renaissancestijl uitgevoerd met het motief van een hoorn des overvloeds.

Maliëngordels werden zowel voor vrouwen als voor mannen gemaakt ('malie' is een oud woord voor ringetje; de bekende maliënkolder van middeleeuwse strijders is feitelijk een hemd opgebouwd uit ringetjes). Aan een vrouwengordel zaten twee ringen voor allerlei kettingen met kleine handige voorwerpen. Bij dit door Albers gemaakte exemplaar is er slechts één ring voor een mes in een foudraal, zodat hij voor een man zal zijn bedoeld. Op de gordel staan de initialen IR, die zullen verwijzen naar een eerdere eigenaar. In de Groninger inboedels van zowel Jacob Reyntiens (1646) als die van kuiper Jacob Roelofs (1655) wordt een zilveren gordel genoemd. Of de nu verworven gordel van een van hen was blijft natuurlijk onzeker, omdat er bij lange na niet van alle Groningers een inboedelinventaris is. Bovendien

zullen er in die tijd meer inwoners met dezelfde initialen zijn geweest.

Voor het Groninger Museum is de gordel een geweldige aanwinst. Op portretten van 17e-eeuwse Groningers is een pracht aan sieraden afgebeeld waarvan vrijwel niets bewaard is gebleven. Een zeer rijk versierde gordel is goed te zien op het portret uit 1611 van jonker Osebrant Clant van de Menkemaborg. Naast deze gordel waaraan zijn degen hangt, droeg Clant ook nog een lange gouden ketting. Uiteraard droeg hij een zegelring en was het gevest van zijn zwaard van zilver. Hij was dan ook edelman en borgbewoner en geen ambachtsman, al blijkt uit boedelinventarissen in de stad Groningen dat ook ambachtslieden zilveren gordels droegen.

Groninger sieraden uit de 17de en ook 18de eeuw zijn zeer zeldzaam. De vroegere conservator van het Groninger Museum Leopold kende acht gordels voor vrouwen, waaronder twee fragmentarisch bewaard gebleven exemplaren en één met het keurmerk van de stad Emden. Verschillende hiervan onderstrepen het feit dat de Groninger zilversmeden ook actief waren op de Drentse markt.⁷

Het Groninger Museum bezit al sinds 1971 een prachtige maliëngordel voor een vrouw. Deze was in 1968 gevonden in de Beulakkerwiede in de kop van Overijssel. Daar is in de 18de eeuw een heel turfstekersdorp in het steeds uitdijende water verdwenen.⁸ De hier aangetroffen gordel was gelet op de inscriptie bestemd voor Geertien Geers en later in het bezit van Geertien Jacobs. De één erfde mogelijk de gordel van de ander. Het sieraad draagt verder het monogram TM dat wordt toegeschreven aan de Groninger zilversmid Thomas Muntinck I, werkzaam van 1641 tot na 1669.⁹

Detail van de mannengordel met de initialen IR

Portret van jonker
Osebrant Clant op
50-jarige leeftijd
Anoniem
1611. Olieverf op paneel,
115 x 85 cm
GRONINGER MUSEUM
GRONINGEN

De zilveren mannengordel en kraankan zijn verworven met steun van de Vereniging Rembrandt en de BankGiro Loterij

Kraantjeskan
Frerick Halsema
1710/11. Zilver, H 46 cm, D 21 cm.
GRONINGER MUSEUM GRONINGEN

RIJK GEDECOREERDE KRAANKAN

De vaasvormige kraankan die het Groninger Museum tegelijkertijd met de gordel heeft verworven was – en is nog altijd – een echte *eyecatcher*.¹⁰ De kan is rijk gedecoreerd met drijfwerk op een gegranuleerde ondergrond. Twee zware gegoten hengsels en de dubbele baluster-vormige knop van het deksel dragen bij aan de symmetrie. De decoraties passen in de stijl van de uit Frankrijk afkomstige architect en prentmaker Daniël Marot, wiens ontwerpen in de eerste decennia van de 18de eeuw zeer populair waren in Nederland.¹¹ De symmetrische vaasvorm is kenmerkend voor die stijl. Naast grote zandstenen tuinvazen kwam de vaasvorm in allerhande voorwerpen tot aan kraankannen terug. Dergelijk gevormde kannen werden gemaakt in Den Haag, maar ook in Amsterdam, Leeuwarden en Groningen.¹²

Vaak zijn de vazen grotendeels van glad zilver. Dit exemplaar is echter geheel gedecoreerd. Deze overdadige versiering, die in Friesland veel voorkwam op zilveren voorwerpen en die ook in Groningen bepaald niet onbekend was, maakt dit object extra bijzonder. Tevens

Interieur van de Menkemaborg in Uithuizen, met rechts de ingebouwde buffetkast uit het begin van de 18de eeuw. In een dergelijke kast kan de kraankan een glanzend middelpunt zijn geweest

laat de kan zien dat de stijl van Marot zich snel door Nederland verspreidde. Overigens kwam de Groninger elite, zowel burgemeesters van de stad als Ommelander jonkers, regelmatig in Den Haag voor vergaderingen van de Staten-Generaal, zodat trends in Haags zilver snel opgepikt konden worden.

Het Engelse familiewapen op de voor- en achterzijde van de kraankan is een latere toevoeging. Het wijst erop dat de kan – zoals veel Nederlands zilver – in de 19de eeuw naar Engeland is verkocht, waar hij door de nieuwe eigenaar werd voorzien van zijn eigen familiewapen. Daarmee vertelt dit detail iets over de verzamelgeschiedenis van het object.

De maker van de kraankan is Thomas Muntinck II, een kleinzoon van de bovengenoemde zilversmid met dezelfde naam. Of hij een achterkleinzoon van Adriaen Muntinck was, is onduidelijk, want er waren in die tijd verschillende zilversmeden met die naam in Groningen. Van Thomas Muntinck II zijn diverse stukken bekend. Hij was een van de laatste meesters uit dit bekende geslacht van zilversmeden.

Kannen als deze, voorzien van één kraantje, functioneerden vaak in prachtig opgeluisterde buffetkasten met polychroom beschilderde houten decoraties in dezelfde stijl. Dit soort kasten zijn voor Groningen goed gedocumenteerd; de Menkemaborg in Uithuizen bezit een bijzonder voorbeeld.¹³ Daarnaast waren er ook kannen met drie kranen, bedoeld om midden op tafel te zetten. Een uitbundig gedecoreerd voorbeeld uit dezelfde tijd, gekeurd 1710/11 en gemaakt door de Groninger zilversmid Frerick Halsema heeft het Groninger Museum in 1984 met steun van de Vereniging Rembrandt verworven.¹⁴

Kunstvragen

Elmer Kolfin (1969)

Universitair docent kunstgeschiedenis Universiteit van Amsterdam, lid van de Vereniging Rembrandt sinds ongeveer 15 jaar

Foto: Eduard Lampe

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Ik heb een herinnering aan een lichte zaal met hoge ramen, die helemaal vol stond met vitrines met beelden van zwart hout, touw en spijkers. In mijn beleving stond er een heel dorp. Welk museum het was weet ik niet meer; ik vermoed het missiemuseum in het Limburgse Steyl. Ik zal een jaar of zes, zeven geweest zijn.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunst-reproductie?

'Jazeker, die fletse plaatjes achter plastic

in het boemeltje waar ik in de jaren zeventig maandelijks mee naar mijn opa en oma ging. Ik herinner me in ieder geval een schilderij dat achteraf gezien Corots *Gezicht op Soissons* in Museum Kröller-Müller moet zijn geweest, en dan met name dat zonverlichte weilandje tussen die hoge dunne boomstammen en het baksteenrood van de daken.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'In mijn studietijd kocht ik een Japans prentje, een houtsnede met een buste van een kale acteur in een oranje kimono. Heel eenvoudig en nog steeds vind ik het mooi. Het is van Baidō Hosai, ofwel Kunisada III. Die prent was natuurlijk heel goedkoop en voor mij was het de eerste ervaring dat je kunst ook kon *kopen*.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Het allerliefst ga ik naar het Rijksprentenkabinet. Je kunt daar in feite je eigen *pop-up* tentoonstelling maken, eerst even voor jou alleen en vervolgens voor onderwijs aan studenten. Ook Museum Boijmans met zijn brede collectie en zijn lichte gebouw is mij dierbaar. Het staat ook nog eens in de mooiste stad van Nederland.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Volstrekt utopisch want Engeland zal het nooit laten gaan, maar Rembrandts *Judas die de zilverlingen probeert terug te geven* heeft de diepgang van een complexe roman en is het eerste stuk waarin de jonge schilder zich overtreft. Huygens beschreef het al heel in-voelend in 1629. Stel je dat eens voor in de nieuwe Rembrandtzaal van het Rijksmuseum!'

Zou het ooit mogelijk zijn, wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'Ik heb een proefdruk van een vaas met bloemen van Charles Donker, gekregen van de kunstenaar. Die hoort de markt niet op te gaan en dat zal ook niet gebeuren.'

TWEE MOOIE AANKOPEN

De beide aanwinsten versterken de omvangrijke zilvercollectie van het Groninger Museum in hoge mate, maar zijn ook van betekenis voor de Collectie Nederland. De mannengordel is vooral van belang vanwege zijn grote zeldzaamheid. Hoewel juwelen vanouds een belangrijk marktsegment voor Nederlandse zilvermeden vormden, bleef er uit de 17de eeuw maar bitter weinig bewaard. De vaasvormige kraankan is een groot en opvallend stuk, kenmerkend voor de in Nederland populaire Marotstijl. Dit object trekt de aandacht vanwege zijn rijke versiering, want vaasvormige kraankannen in publiek bezit zijn, voor zover bekend, zoals zoveel Hollands zilver glad. Door de generositeit van onder andere de Vereniging Rembrandt kan het Groninger Museum een groot aantal Groninger zilververhalen vertellen ♦

Egge Knol

Conservator archeologie, geschiedenis en oude kunst(nijverheid)

Noten

1. E. Knol, 'De Groninger zilverman Jan Hendrik Leopold (1935-2010)', *Groninger Museummagazine* 23 (2010), 1, pp. 47, 49; E. Knol, 'Groninger zilver met steun van Rembrandt', *Museum Magazine* 21 (2008), 2, pp. 26-29.
2. Voor een overzicht van Hofmans publicaties, zie E. Knol, 'Groninger Museum verrijkt met een selectie Hofman', *De Stavelij Jaarboek 2012*, Nijmegen 2012, pp. 19-26.
3. G. Jager, 'De collectie Hofman-Westerhof in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven', *De Stavelij* 11 (1996), 2, pp. 49-54; J.-P. van Rijen, *Groninger keur, zilver uit Stad en Ommelanden*, Schoonhoven/Groningen 1997; P. Strens, 'Ter nagedachtenis aan W.A. Hofman', *Zilverberichten* (2002), 2, p. 1; P.H.G.E. Strens, 'The Hofman-Westerhof Collection of Groningen silver', in *Christies Sale 3010*, 2012, pp. 2-3.
4. Knol *op.cit.* (noot 2); E. Knol, 'Een bijzondere bierpul, Groninger bickers en nog meer schoons voor het Groninger Museum', *Groninger Museummagazine* 25 (2012), 2, 62-67.
5. Veiling Amsterdam (Sotheby's), 30 november 1993, nr. 109; Van Rijen, *op.cit.* (noot 3), p. 154.
6. Van Rijen *op.cit.* (noot 3); P.J. Huizinga, *Avondmaalsilver uit de gemeente Slochteren, Fraeylemaborg*, Slochteren 1976, cat.nr. 1.
7. Dat is ook bekend van avondmaalsbickers, zie H.R. Tupan, *Neemt, drinkt alle daer uyt. Zilveren Avondmaalsbickers in Drenthe uit Nederlands-hervormd bezit 1600-1900*, Zwolle 1997.
8. A. Berends, *Op zoek naar Beulake. Archeologische vondsten uit een verdrinken turfsteekersdorp*, Zwolle 2012; A. Berends, *Verdrinken dorp. Op zoek naar archeologische vondsten uit het verdrinken turfsteekersdorp Beulake*, Zwolle 2012.
9. Een tweede gordel van Thomas Muntingh I is in de collectie van het Nederlands Zilvermuseum. Het is een Drentse bodemvondst uit de jaren vijftig van de vorige eeuw; W.A. Hofman/J.H. Leopold, *Groninger Zilver*, Groningen 1975, cat.nr. 52-54; J.H. Leopold, *Zilveren gordels uit Groningen ca 1500 – ca 1650*, Groningen 1986; Jager *op.cit.* (noot 3), pp. 49-54.
10. *Groninger Zilver*, cat. Groningen (Groninger Museum) 1975, p. 70, cat.nr. 145; J.P. van Rijen, *op.cit.* (noot 3), p. 82; E. Knol, *Zilver in Groningen*, Groningen 2011, p. 92.
11. K. Ottenheim *et al.* (red), *Daniel Marot. Vormgever van een deftig bestaan*, Zutphen 1988.
12. J. Pijzel-Dommisse, *Haags goud en zilver*, cat. Den Haag (Gemeentemuseum) 2005, pp. 30, 323-325; A.L. Den Blaauwen (red.), *Nederlands zilver 1570-1830*, Den Haag 1979, pp. 228-229, 252-253.
13. J. de Haan, 'Hier ziet men uit paleizen', in *Het Groninger interieur in de zeventiende en achttiende eeuw*, Assen 2005, pp. 280-281.
14. J.H. Leopold, 'Kraantjeskan met drie kranen, 1710/1711, Freerk Halsema. Groninger Museum', *Vereniging Rembrandt – Verslag over 1984* (1985), pp. 36-37. Later onderzoek van Hofman leerde dat zijn voor-naam Frerick moet zijn; zie W.A. Hofman, 'Frerick Halsema', *Gruoninga* 47 (2001), 45-59.